

Jakub Zajączkowski

STOSUNKI INDII Z UNIĄ EUROPEJSKĄ W OKRESIE TRANSFORMACJI PORZĄDKU MIĘDZYNARODOWEGO

Globalizacja procesów ekonomicznych, rozpad bipolarnego układu sił, wzrastające procesy współzależności oraz regionalizacja w istotny sposób ukształtowały porządek międzynarodowy po zakończeniu zimnej wojny. Uwarunkowania międzynarodowe i regionalne były wyzwaniem dla Indii oraz państw Wspólnoty Europejskiej. Po zakończeniu zimnej wojny Indie – dążąc do głównego celu swojej polityki zagranicznej, jakim było uznanie ich przez inne państwa mocarstwem regionalnym, a w przyszłości globalnym – były aktywnym uczestnikiem stosunków międzynarodowych, zarówno w wymiarze politycznym, jak i gospodarczym. Mimo wielu słabości (głównie wewnętrznych, m.in. wysoki poziom ubóstwa i analfabetyzmu) New Delhi prowadziło politykę zagraniczną o zasięgu globalnym. Jednym z przejawów międzynarodowej aktywności Indii było zacieśnienie i próba redefinicji stosunków z państwami Wspólnot Europejskich. Dla państw Wspólnot zakończenie zimnej wojny także stanowiło istotną przesłankę do zmian. W 1992 r. przyjęto Traktat o Unii Europejskiej, który ustanawiał Unię Europejską, opartą na trzech filarach. Unia Europejska chciała być nie tylko potęgą ekonomiczną, ale zwłaszcza od końca lat 90. podkreślała także swoje aspiracje polityczne. Unia Europejska zaczęła prowadzić od lat 90. XX w. wielokierunkową oraz wielowymiarową politykę zagraniczną o zasięgu globalnym.

Pogłębiające się w ramach Unii Europejskiej procesy integracyjne, rozwój Europejskiej Polityki Bezpieczeństwa i Obrony, zainicjowane przez Unię misje wojskowe i policyjne, a z drugiej strony cechująca się większą asertywnością i ak-

tywnością strategia międzynarodowa Indii, stanowiły wyzwanie dla kształtującego się porządku międzynarodowego u progu XXI w. Ewolucję stosunków indyjsko-unijnych należy więc postrzegać nie tylko w kontekście dialogu czy współpracy międzyregionalnej, międzycywilizacyjnej, lecz głównie przez pryzmat aspiracji zarówno Unii, jak i Indii, bezpieczeństwa międzynarodowego, stosunków Unii i Indii z USA oraz Chinami.

Indie i Unia Europejska wobec wyzwań i zagrożeń u progu XXI w.

U progu XXI w. Indie i Unia Europejska stanęły wobec wielu wyzwań i zagrożeń. Miało to wpływ na ich wzajemne relacje. Należy jednak zaznaczyć, że kształt stosunków Indii z Unią Europejską należy postrzegać także w kontekście czynników kulturowo-cywilizacyjnego i historycznego¹. Wzajemne przenikanie się kultur i cywilizacji europejskiej i hinduskiej miało już miejsce w starożytności. Idee europejskie wywarły wpływ na kształtowanie się koncepcji w indyjskim ruchu narodowo-wyzwoleńczym w XIX w. Wskazuje się, że Indie przejęły od Brytyjczyków wiele instytucji wewnętrznego życia politycznego, łącznie ze wzorcami parlamentarizmu, demokracji, sądownictwa czy sił zbrojnych oraz tradycję związaną z biurokracją i służbą cywilną². W stosunkach zewnętrznych Indie nawiązywały zaś do brytyjskich założeń o konieczności oparcia swoich granic, na tyle, na ile jest to możliwe, na naturalnych granicach subkontynentu (koncepcja Curzona)³.

Mimo tych uwarunkowań uzyskanie niepodległości przez Indie nie oznaczało przełomu w stosunkach Indii z Europą. Po powstaniu Wspólnot Europejskich (WE) w latach 50. XX w. oraz ukształtowaniu się w latach 70. XX w. Europejskiej Współpracy Politycznej, Europa Zachodnia nie koncentrowała się na zagadnieniach dotyczących Indii oraz subregionu Azji Południowej⁴. Z drugiej strony również Indie nie postrzegały WE jako swojego głównego partnera politycznego. Faktu tego nie zmieniło nawiązanie oficjalnych stosunków Indii z UE w 1962 r. oraz podpisane w 1973 r. *Commercial Cooperation Agreement (CCA)*, a następnie w 1980 r. – *Commercial and Economic Cooperation Agreement (CECA)*. Porozumienia służyły przyspieszeniu wzrostu handlu między Wspólnotami a Indiami. Stosunki handlowe między Indiami a Wspólnotami cechował jednak wysoki deficyt handlowy po stronie New Delhi. Był on spowodowany głównie polityką protekcjonistyczną Wspólnot, która utrudniała dostęp tekstyliów i innych produktów indyjskich na rynki europejskie. Różnice pojawiły się także na forum GATT.

¹ J. N. Dixit, *Cooperation with Europe: Market and More*, „Indian Express” 2000, July 10.

² A. M. Wainwright, *The Inheritance of Empire: Britain, India, and the Balance of Power in Asia, 1938–1955*, Westport 1994, s. 99.

³ N. Jayapalan, *Foreign Policy of India*, New Delhi 2001, s. 25; C. H. Heimsath, *Indian Nationalism and Hindu Social Reform*, Princeton 1964, s. 129.

⁴ J. N. Dixit, *India and Europe: Perceptions and Misperceptions*, [w:] *India and the European Union in the New Millennium*, red. R. K. Jain, New Delhi 2000, s. 43.

Indie postrzegały międzynarodowy system handlowy jako niesprawiedliwy, wraz z innymi państwami Południa opowiadały się za stworzeniem Nowego Międzynarodowego Ładu Ekonomicznego⁵. Obok przesłanek ekonomicznych, trzeba także zaznaczyć, iż subregion Azji Południowej był postrzegany przez Europę Zachodnią w kontekście uwarunkowań zimnowojennych. Było to zaś jednym z powodów, iż w okresie tym nie rozwinął się dialog polityczny między Indiami a WE.

Dopiero od lat 90. XX w. rozpoczął się proces transformacji stosunków Indii z Unią Europejską. Upadek bloku wschodniego, proces integracji europejskiej i rozszerzania się UE o państwa z Europy Środkowej, stawiał nowe wyzwania dla Indii⁶. Ponadto początek reform gospodarczych w 1991 r. w Indiach, ekonomizacja ich polityki zagranicznej i odejście Indii, w strategii międzynarodowej od moralizatorstwa na rzecz pragmatyzmu, podkreślanie przez New Delhi konieczności współpracy państw Północy i Południa, miały głęboki wpływ na stosunki z Unią Europejską⁷. Po 1989 r. Indiom brakowało jednak całościowej, kompleksowej polityki, strategii wobec Unii Europejskiej.

Pod koniec lat 90. XX w. i na początku obecnego stulecia pojawiły się jednak przesłanki, które wywarły znaczący wpływ na stosunki Indii z Unią Europejską. Wśród nich zaliczyć należy: nowe podejście Indii do regionalizmu i globalizmu, integracja Azji Wschodniej i czynnik chiński⁸. New Delhi zainteresowane było wzrostem bezpośrednich inwestycji zagranicznych. UE była postrzegana jako znaczący inwestor zagraniczny. Jednocześnie Indie obawiały się, że proces rozszerzania Unii na Europę Środkowo-Wschodnią spowoduje spadek wartości handlu między Indiami a EU.

Istotniejszym zagrożeniem dla Indii było jednak zacieśnianie się relacji między UE a Chinami⁹. Od 1994 r. UE rozwija dialog polityczny z Chinami. W kwietniu 1998 r. w Londynie odbył się pierwszy szczyt UE–Chiny. Podczas 6. szczytu pod koniec października 2003 r. w Pekinie podkreślono znaczenie chińsko-unijnego dialogu politycznego. W tym samym czasie Komisja Europejska przyjęła dokument „Dojrzewające partnerstwo: wspólne interesy i wyzwania w stosunkach UE–Chiny”, w którym akcentowano konieczność pogłębiania wzajemnych relacji między Brukselą i Pekinem¹⁰. Indie wyrażały obawy, że głównym partnerem Unii Europejskiej w Azji staną się Chiny.

⁵ B. Vivekanandan, *India and Europe in the 1990s*, [w:] *Indian Foreign Policy in the 1990s*, red. K. R. Pillali, New Delhi 1997, s. 61–70.

⁶ Na temat strategii międzynarodowej Indii po zakończeniu zimnej wojny zob. szerzej: J. Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008.

⁷ S. Baroowa, *The Emerging Strategic Partnership between India and the EU: A Critical Appraisal*, „European Law Journal” 2007, nr 6, s. 733.

⁸ A. Narlikar, *All That Glitters is not Gold: India's Rise to Power*, „Third World Quarterly” 2007, nr 5, s. 234.

⁹ R. Budania, *The Emerging International System: Threats, Challenges and Opportunities for India*, „Strategic Analysis” 2004, nr 1, s. 56–57.

¹⁰ Źródło: URL – http://europa.eu.int/comm/external_relations/china/com_03_533/com_533_en.pdf.

Trzeba jednak zaznaczyć, iż strategia wobec Chin związana była z nową polityką UE wobec kontynentu azjatyckiego. W latach 90. XX w. Unia Europejska przejawiała coraz większe zainteresowanie kontaktami z krajami regionu Azji i Pacyfiku. Motywy, które skłaniały do tego UE, można ująć w sposób następujący: po pierwsze, ekonomiczny dynamizm gospodarek azjatyckich stwarzał naturalną zachętę dla kontaktów gospodarczych; po drugie, utrzymanie dialogu politycznego z państwami Azji, zwłaszcza Azji Wschodniej, było ważne ze względu na rangę geopolitycznej i geoeconomicznej pozycji państw tam położonych; po trzecie, ze względu na ukształtowanie się w gospodarce światowej trzech ośrodków oddziaływania – takich jak UE, Japonia i USA – konieczne było wypracowanie form i procedur współdziałania, co dodatkowo wymuszała globalizacja procesów ekonomicznych i liberalizacja handlu; po czwarte, Unia dążyła do oddziaływania na kraje azjatyckie w celu umacniania stabilności i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Zadania i cele Unii Europejskiej wobec Azji były zgodne ze strategią nkreślona przez Komisję Europejską, a uznaną przez Radę Europejską podczas posiedzenia w Essen w grudniu 1994 r. Przyjęto wówczas nowy dokument „Ku nowej strategii w Azji” (*Towards a New Strategy for Asia*). Realizowana przez Unię polityka zagraniczna wobec tego kontynentu zmierzała do promowania demokracji, praw człowieka, rozwiązywania konfliktów regionalnych oraz wzmacniania bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku. Ważnymi celami były też: sprzyjanie rozwojowi handlu i inwestycji europejskich w Azji; wspieranie reform demokratycznych i rynkowych w krajach transformujących się (Chiny, Wietnam); udzielanie pomocy rozwojowej krajom najbardziej potrzebującym bądź odbudowującym się po zakończonych konfliktach wojennych (Afganistan)¹¹.

Potwierdzeniem zaangażowania Unii Europejskiej na kontynencie azjatyckim było przyjęcie przez UE w 2001 r. strategii „Strategiczne ramy dla zaawansowanego partnerstwa” (*A Strategic Framework for Enhanced Partnership*), a także fakt podpisania z 18 państwami Azji programów strategicznych (*strategic paper*) na lata 2007–2013. Na początku XXI w. UE prowadzi negocjacje o utworzeniu strefy wolnego handlu z Indiami, Republiką Korei oraz ASEAN. W 2007 r. Komisja przyjęła całościową strategię wobec Azji na lata 2007–2013 (*Regional Program for Asia. Strategy Dokument 2007–2013*), w którym wymieniono trzy priorytety: wspieranie integracji regionalnej w Azji; współpraca w takich dziedzinach jak: środowisko, zmiany klimatyczne, edukacja, zdrowie, zrównoważony rozwój oraz promocja praw człowieka, demokracji. Komisja przeznaczyła na ten program ponad 5 mld euro¹².

Unia rozszerzała współpracę z państwami Azji w różnych dziedzinach oraz podejmowała konkretne inicjatywy. Dowodem są m.in. pierwsze spotkanie partnerów społecznych w ramach ASEM w czerwcu 2008 r., w którym uczestniczyli biznesmeni, pracodawcy, pracownicy z 43 państw Azji i Unii Europejskiej.

¹¹ J. Zajączkowski, *Unia Europejska w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 245–255.

¹² Zob. szerzej: URL – ec.europa.eu/external_relations/asia/rsp/index.htm.

W czerwcu 2008 r. UE postanowiła także o wysłaniu misji obserwacyjnej na wybory w Kambodży w lipcu 2008 r.

Zaangażowanie Unii w najbliższym sąsiedztwie Indii stanowiło dla nich nowe wyzwanie. Jednocześnie mamy do czynienia z większą asertywnością Indii w stosunkach międzynarodowych, zwiększeniem atrybutów mocarstwowych Indii oraz dojściem do władzy w 1998 r. Indyjskiej Partii Ludowej (BJP), która za cel postawiła sobie uzyskanie przez Indie statusu mocarstwa. Aktywniejsza polityka Indii wobec Unii Europejskiej powodowana była aspiracjami Indii do odgrywania pełnowymiarowego i znaczącego podmiotu stosunków międzynarodowych. Politycy indyjscy (począwszy zwłaszcza od premiera Atala Bihari Vajpayee) zdali sobie sprawę, że chcąc odgrywać większą rolę w świecie, muszą mieć poparcie nie tylko takich mocarstw, jak USA i Chiny, ale także państw Unii Europejskiej¹³.

Indie i Unia Europejska – w kierunku wielowymiarowego partnerstwa

U progu XXI w. stosunki Indii z Unią Europejską charakteryzują się zarówno wzrostem znaczenia czynnika ekonomicznego, jak i zainicjowaniem nowych płaszczyzn współpracy. W latach 90. XX w., obok dalszego zacieśniania relacji ekonomicznych, postanowiono poszerzyć stosunki Indii i UE o wymiar polityczny. Służyły temu podobieństwa w kwestii przyszłej wizji świata. Istotę i charakter wzajemnych relacji należy bowiem rozpatrywać w kontekście transformacji porządku międzynarodowego i wspólnej wizji świata¹⁴. Uwarunkowania te determinowały ewolucję stosunków indyjsko-unijnych.

Większość indyjskich polityków, jak i Europejczyków zaznaczało, że świat będzie zmierzał od systemu jednobiegunowego w kierunku systemu policentrycznego. Mocarstwa regionalne oraz inne kraje będą zawierać między sobą sojusze w celu przeciwstawienia się hegemonii jedyne go supermocarstwa, jakim są USA. Najprawdopodobniej powstanie system heksagonalny. Będzie się on opierał na sześciu mocarstwach: USA, Rosji, UE, Chinach, Japonii i Indiach¹⁵. Powyższe państwa będą dysponowały różną siłą polityczną, ekonomiczną i militarną. W stosunkach międzynarodowych nastąpi wzrost znaczenia Azji, która będzie centrum politycznym i gospodarczym świata w XXI w.

Podobieństwa odnośnie do wspólnej wizji świata służyły instytucjonalizacji współpracy politycznej Indii i Unii Europejskiej. Po podpisaniu 20 grudnia 1993 r. porozumienia o współpracy Indie, rozwijały z Unią Europejską nie tylko współpracę gospodarczą, ale także dialog polityczny. 28 czerwca 2000 r. w Lizbonie

¹³ A. Na f e y, *Permanent Membership in the UN Security Council: India's Diplomatic Initiatives and Strategies*, „India Quarterly” 2005, nr 4, s. 47–48.

¹⁴ H. S. Chopra, *India and the European Union, India's Foreign Policy. Challenges and Prospects*, red. N. Jetly, New Delhi 1999, s. 177.

¹⁵ D. Mistry, *A Theoretical and Empirical Assessment of India as an Emerging World Power*, „India Review” 2004, nr 1, s. 89–91.

odbyło się pierwsze spotkanie na szczycie UE–Indie. Podczas kolejnych szczytów (23 listopada 2001 r. w New Delhi, 10 października 2002 r. w Kopenhadze oraz 29 listopada 2003 r. w New Delhi) poruszano takie zagadnienia, jak: bezpieczeństwo w regionie Azji Południowej i Południowo-Wschodniej, walka z terroryzmem, zacieśnianie współpracy gospodarczej i kulturalnej¹⁶. W 2004 r. podczas szczytu w Hadze postanowiono ustanowić Strategiczne Partnerstwo między Indiami a UE. Podczas szóstego szczytu w 2005 r. w New Delhi podpisano tzw. Plan działania, który wytyczał plan i dziedziny współpracy w ramach strategicznego partnerstwa¹⁷. Kolejny szczyt (siódmy), które odbyły się w październiku 2006 r. oraz 30 listopada 2007 r. (ósmo), potwierdziły, iż UE i Indie zamierzają zacieśniać współpracę, także wymiarze strategicznym. W 2006 r. ustanowiono dialog w dziedzinie bezpieczeństwa (*Security Dialogue*).

Pogłębiając bowiem stosunki polityczne, Indie i Unia Europejska zwracały uwagę na wspólne wartości, co znalazło odzwierciedlenie w Deklaracji lizbońskiej z 2000 r. Ponadto podkreślano konieczność stawiania czoła nowym wyzwaniom i zagrożeniom, takim jak terroryzm. Potwierdzeniem znaczenia, jakie UE przywiązywała do Indii, znajdujemy także w pierwszej w historii Strategii Bezpieczeństwa, przyjętej przez UE 12 grudnia 2003 r. Stwierdzono, że: „UE powinna rozwijać strategiczne partnerstwo z Indiami”¹⁸. W czerwcowym komunikacie UE *EU–India Strategic Partnership* z 2004 r. zaznaczano, iż stosunki UE i Indii, oparte na wspólnych wartościach, powinny rozwijać się na 4 płaszczyznach: współpraca na forach międzynarodowych, zapobieganie konfliktom, walka z terroryzmem, przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się broni masowej zagłady; umacnianie więzi ekonomicznych poprzez rozwój dialogu sektorowego; współpraca rozwojowa i w dziedzinie kulturalnej i intelektualnej¹⁹. W odpowiedzi na ten komunikat, Indie – w pierwszym w historii dokumencie, będącym strategią Indii wobec UE – zwróciły uwagę, że „partnerstwo strategiczne powinno być oparte na wspólnych wartościach, wzajemnych korzyściach”, dotyczyć sytuacji w Azji Południowej i Afganistanie. Podkreślano, iż wspólnym zagrożeniem dla UE i Indii jest terroryzm i WMD²⁰.

W 2004 r. podczas piątego szczytu UE–Indie premier Indii określił Indie i UE jako „naturalnych partnerów”²¹. Jeden zaś z brytyjskich parlamentarzystów

¹⁶ Źródło: URL – http://europa.eu.int/comm/external_relations/india/intro/summ_index.htm.

¹⁷ Źródło: URL – <http://commerce.nic.in/India-EU-jap.pdf>; *Political Declaration on the India-EU Strategic Partnership, 07/09/2005; The India-EU Strategic Partnership. Joint Plan, 08/09/2005*, źródło: URL – <http://meaindia.nic.in>.

¹⁸ *A Secure Europe in a Better World: The European Security Strategy*, Council of the European Union, 12 December 2003.

¹⁹ European Commission, *Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee*, „An EU-India Strategic Partnership”, 16 June 2004, COM (2004) 430 Final.

²⁰ Ministry of External Affairs, Government of India, „EC Communication titled ‘An EU-India Strategic Partnership’ – India’s Response”, 27 August 2004, źródło: www.meaindia.nic.in.

²¹ *Statement by Manmohan Singh on the eve of his departure to the Hague for the 5th EU-India Summit*, 7 November 2004, źródło: www.meaindia.nic.in.

dotował: „Indie i UE są naturalnymi partnerami. Wierzą i dążą bowiem do budowy świata wielobiegunowego”²². Ch. Patten, były komisarz UE ds. stosunków zewnętrznych wskazywał, iż wspólne wartości stanowią podstawę stosunków Indii z UE u progu XXI w. W jego opinii podjęcie decyzji o partnerstwie strategicznym nie było wynikiem zacieśniania współpracy ekonomicznej i handlowej, ale „było odzwierciedleniem wspólnych wartości, jakie podzielamy”.

W kwestii wspólnych wartości i zagrożeń (terroryzm, WMD) panował konsensus wśród elit politycznych w Indiach i Unii Europejskiej. Budowaniu świata wielobiegunowego i realizacji wspólnych aspiracji służyła także decyzja podjęta podczas 6. szczytu ASEM (The Asia–Europe Meeting), forum dialogu politycznego, międzywilizacyjnego między państwami UE i 13 państw azjatyckich, o włączeniu do ASEM Indii. W tym kontekście trzeba zaznaczyć, że zarówno Indie, jak i UE wspierają proces integracji w Azji Wschodniej. Należy również podkreślić, że według badań społecznych, elity biznesowe w Indiach postrzegają UE jako wzór integracji, zaznaczają, iż dzięki instrumentom integracji ekonomicznej UE przewycięża liczne różnice. Zwłaszcza za wzór uchodzi proces integracji gospodarczo-monetarnej. Euro jest symbolem sukcesu Europy. Jako pozytywny element postrzegane jest prawo unijne, fundusze strukturalne.

Mimo rozwoju stosunków politycznych cechą charakteryzującą relacje New Delhi z Brukselą jest ich ekonomizacja. Mimo zakończenia zimnej wojny główną płaszczyzną wzajemnych stosunków są wciąż relacje handlowe. Unia Europejska jest największym partnerem handlowym Indii, zaś Indie są 9. parterem handlowym UE (w 2000 r. zajmowały pod tym względem 17. miejsce). Od 2000 do 2006 r. handel między UE a Indiami wzrósł o 80%, osiągając wartość ok. 46 mld dolarów; handel z UE stanowi ponad 20% eksportu i importu Indii²³. Wymiar ekonomiczny jest więc główną płaszczyzną i katalizatorem wzajemnych stosunków.

Indie zacieśniają także współpracę z UE w innych dziedzinach. Rozwijają się szczególnie współpraca w dziedzinie kosmicznej. W 2006 r. podpisano porozumienie o udziale Indii w europejskim programie Galileo. Indie zacieśniają także kooperację z UE w dziedzinie naukowej i technologicznej. UE wspiera udział Indii w międzynarodowym projekcie dotyczącym reaktora nuklearnego (*International Thermonuclear Experimental Reactor, ITER*)²⁴. Od 2000 r. rozwijana jest współpraca w dziedzinie lotnictwa cywilnego oraz migracji.

Kwestie ekonomiczne, pomoc rozwojowa wyznaczały także ramy nowej strategii Unii wobec Indii, co znalazło odzwierciedlenie w dokumencie przyjętym przez Komisję Europejską tzw. strategii na lata 2007–2013 (*India. Country Strategy Paper 2007–2013*). W dokumencie podkreśla się, iż Unia będzie dążyła

²² Cyt. Za: L. Foramonti, *Diffrent Facets of a Strategic Partnership: How the EU is Viewed by Political and Business Elites, Civil Society and the Press in India*, „European Foreign Affairs Review” 2007, nr 4, s. 350–351.

²³ *Trade Statistics*, Ministry of Commerce and Industry, Government of India, New Delhi 2007.

²⁴ R. K. Jain, *India and the European Union – Building a Strategic Partnership*, [w:] *India's New Dynamics in Foreign Policy*, red. S. K. Mitra, B. Hill, Munich 2006, s. 83–93.

do wspierania Indii w zrealizowaniu dwóch celów milenijnych ONZ, tzn. walki z ubóstwem oraz reform strukturalnych. Unia zapowiedziała, że służyć temu będzie nowa strategia Unii wobec Indii i tzw. Plan działania.

Indie – obok współpracy z UE – rozwijały dialog z poszczególnymi państwami Unii Europejskiej. Dialog strategiczny, wzrost wymiany handlowej, pogłębianie stosunków kulturalnych, walka z terroryzmem, współpraca wojskowa były instrumentami zacieśniania relacji z Francją i Wielką Brytanią (największym europejskim partnerem handlowym, wartość obrotów handlowych wyniosła w 2008 r. ponad 5 mld dolarów rocznie) oraz w ostatnich latach (2004–2007) z Niemcami. Dla Indii głównym partnerem w Unii Europejskiej jest Francja. New Delhi postrzegało Francję jako państwo, dzięki któremu Indie mogą zyskać poparcie dla swoich mocarstwowych ambicji wśród pozostałych członków UE. Podczas wizyty w New Delhi w lutym 2006 r. prezydent Francji Jacques Chirac potwierdził wsparcie dla indyjskich aspiracji mocarstwowych²⁵. W tym kontekście trzeba zaznaczyć, iż Francja już od czasu nawiązania w 1998 r. z Indiami dialogu strategicznego popierała mocarstwowe aspiracje Indii²⁶.

W ostatnich latach coraz aktywniejszą rolę odgrywa również diaspora hinduska w takich państwach, jak Wielka Brytania czy Holandia. Rząd w New Delhi próbuje w większym stopniu wykorzystać diasporę hinduską do promocji gospodarczej i kulturowej Indii za granicą. Indie, dzięki także poprawie swojej pozycji gospodarczej, od kilku lat są aktywniejsze w dziedzinie dokonywania bezpośrednich inwestycji zagranicznych²⁷. New Delhi w 2006 r. stało się pod względem wielkości 3. inwestorem zagranicznym w Wielkiej Brytanii.

W Europie Środkowej na głównego partnera wyrasta zaś Polska, która jest postrzegana – jak określił to minister handlu i gospodarki Indii, Kamal Nath, podczas wizyty w Warszawie w maju 2006 r. – jako „brama do Unii Europejskiej”, łącznik między Azją a Europą Zachodnią²⁸. Dynamizm w stosunkach Polski z Indiami należy analizować w szerszym kontekście. Członkostwo Polski w Unii Europejskiej stworzyło nowe uwarunkowania i przesłanki dla wzrostu aktywności politycznej i gospodarczej w Azji. Należy podkreślić, że od 2004 r. wzrósł eksport polskich towarów do krajów azjatyckich, w tym Indii. W ciągu pierwszych ośmiu miesięcy 2007 roku polsko-indyjskie obroty handlowe wzrosły o ponad 20 proc. i wyniosły 538,6 mln dolarów²⁹.

W kontaktach gospodarczych z Indiami nadal jednak występuje duży deficyt w obrotach handlowych. Przesłanka ta z pewnością determinuje stronę polską do

²⁵ *Joint Statement issued on the occasion of the visit of President Jacques Chirac to India, 20/02/2006*, źródło: URL – <http://meaindia.nic.in>.

²⁶ Cyt. za: J.-L. Racine, *The Indo-French Strategic Dialogue: Bilateralism and World Politics*, [w:] *India as Emerging Power*, red. S. Ganguly, London and Portland 2003, s. 181.

²⁷ D. K. Giri, *Indians in Europe*, [w:] *Contemporary Europe and South Asia*, red. B. Vivekanandan, D. K. Giri, s. 179–191.

²⁸ „The Hindu” 2006, May, 14.

²⁹ Źródło: URL – <http://www.mg.gov.pl>.

jeszcze aktywniejszej polityki na kontynencie azjatyckim oraz rozwoju bilateralnych stosunków z Indiami³⁰.

Ograniczenia i problemy w stosunkach Indie–Unia Europejska

Mimo podpisania dokumentów dotyczących strategicznego partnerstwa, stosunki Indii z Unią Europejską charakteryzują się jednak dość znacznymi ograniczeniami. Mają one charakter polityczny i ekonomiczny. Po pierwsze, Indie nie traktują UE jako głównego swojego partnera politycznego. Przyjęte powyżej dokumenty mają raczej charakter deklaracyjny. Indyjscy badacze i politycy wskazują, iż więcej dzieli niż łączy Indie z Unią Europejską. Chodzi m.in. o sposób walki z terroryzmem, kwestię Kaszmiru oraz inną percepcję porządku międzynarodowego, kwestię międzynarodowego reżimu nuklearnego. UE i Indie różnią się też w podejściu do standardów socjalnych. Bruksela naciska na Indie w kwestii podpisania przez New Delhi m.in. konwencji dotyczących ochrony praw dzieci przyjętych przez Międzynarodową Organizację Pracy. Na fakt znacznych różnic między indyjską a europejską wizją porządku międzynarodowego zwracał uwagę przewodniczący Parlamentu Europejskiego J. Borrell w artykule o wymownym tytule pt. *Giving Substance to EU-India Relations*³¹.

Ograniczenia w stosunkach Indie–Unia Europejska wynikają głównie z faktu, iż Unia Europejska nie jest postrzegana jako jedność i całość. Percepcja UE przez elity polityczne i biznesowe wiąże się *de facto* z postrzeganiem poszczególnych państw Unii, a nie Unii jako jednego organizmu politycznego. Indusi nie odróżniają także Unie Europejskiej od Europy. W ich przekonaniu UE nie ma swojej odrębnej tożsamości. Brak jej własnej strategii globalnej. Większość społeczeństwa Indii nie jest świadoma mechanizmów funkcjonowania Unii i jej aktywności w wymiarze globalnym. Jak podkreśla R. K. Jain, mamy do czynienia z „ogromnym deficytem informacyjnym dotyczącym UE w Indiach”³².

Ponadto Unię Europejską postrzega się jako „twór, mocarstwo, któremu brakuje narzędzi i instrumentów do odgrywania głównej roli w polityce światowej”. Zwraca się uwagę na brak rzeczywiście wspólnej polityki zagranicznej, na problemy instytucjonalne Unii. Indie pozostają sceptyczne w kwestii możliwości UE w dziedzinie politycznej i bezpieczeństwa. Niektórzy zaś indyjscy badacze obwieszają nawet kryzys ekonomiczny UE, a nawet znaczne osłabienie pozycji i roli w świecie. W Indiach istnieje konsensus dotyczący faktu, iż Unia Europej-

³⁰ Na temat stosunków Polski z Indiami zob. szerzej: J. Zajączkowski, *Evolution of the EU-India Relations at the Beginning of 21st Century. The Polish Perspective*, „Yearbook of Polish European Studies”, Warsaw 2007, s. 125–150; J. Łupińska, *Z kontaktów polsko-indyjskich (od XVI w. do 1945 r.)*, „Azja-Pacyfik” 2007, t. 10, s. 25–36.

³¹ J. Borrell, *Giving Substance to EU-India Relations*, „The EurAsia Bulletin” 2006, September–October.

³² R. K. Jain, *India and the European Union...*, s. 87.

ska będzie w przyszłym wielobiegunowym świecie odgrywać spośród sześciu mocarstw najmniej istotną rolę. Zdaniem Indusów to Stany Zjednoczone, Chiny i Indie za 20, 30 lat zdeterminują porządek międzynarodowy, będą wpływać na bezpieczeństwo regionalne i międzynarodowe.

Towarzyszy temu dużo większe zainteresowanie mediów i elit politycznych strategią USA. Fakt ten dostrzegł chociażby były przewodniczący Komisji Europejskiej, Romano Prodi, który komentując brak zainteresowania Unią Europejską w Indiach, wyraził „żał, iż Indie i Indusi ciągle postrzegają USA jako dużo istotniejszego i znaczącego partnera we wszystkich niemalże aspektach współpracy”. Wpływa to negatywnie na percepcję przez Indusów Unii Europejskiej. W tym kontekście czynnik amerykański i zacieśniająca się współpraca strategiczna między USA i Indiami w istotny sposób kształtuje indyjską percepcję UE. Jak wskazał jeden z indyjskich badaczy, Indie – co podkreślają Europejczycy – „lubią UE, ale kochają USA, mimo iż jest to trudna miłość”³³.

Jednocześnie u progu XXI w. zacieśniano stosunki polityczne z USA. Dojście do władzy G. W. Busha, odmienne aniżeli administracji B. Clintona podejście do spraw nieprolifracji administracji Busha, a przede wszystkim wzrost znaczenia subregionu Azji Południowej w polityce USA po rozpoczęciu wojny z terroryzmem, stwarzały nowe uwarunkowania i przesłanki dla rozwoju stosunków amerykańsko-indyjskich. Kwestią zasadniczą była, zdaniem większości indyjskich badaczy, zbliżona percepcja porządku międzynarodowego reprezentowana przez USA pod przywództwem Busha i Indii na czele z nacjonalistycznym rządem BJP. Przejawem tego było chociażby stanowisko Indii wobec konfliktu w Iraku, wyrażane w latach 2002–2003, które bliższe było Stanom Zjednoczonym niż Europie Zachodniej. Unilateralizm, położenie nacisku na siłę militarną, koncepcja ataku wyprzedzającego powodowały, iż indyjska i amerykańska wizja porządku międzynarodowego „wydawały się coraz bardziej zbieżne”³⁴.

Zacieśnieniu stosunków indyjsko-amerykańskich służyła także, co podkreśla K. Sridharan, determinacja rządu A. B. Vajpayee do ustanowienia z Waszyngtonem partnerstwa strategicznego³⁵. Kilka miesięcy po próbach nuklearnych, Vajpayee stwierdził, że „nic nie powstrzyma Indii i USA od tego, by stały się one naturalnymi sojusznikami”. U progu XXI w. „nastąpiło określenie przez Indie nowego paradygmatu w stosunkach z USA, czego przejawem były stanowiska Indii wobec wojny w Iraku oraz wobec amerykańskiego programu NMD”³⁶. Indie nie postrzegają więc UE jako głównego partnera politycznego. Są nimi Stany Zjednoczone³⁷. Przejawami tego są chociażby podpisane w czerwcu 2005 r. porozumienie o współpracy

³³ *Ibidem*, s. 88.

³⁴ C. Raja Mohan, *India and the U.S.-European Divide*, „The Hindu” 2002, September 26.

³⁵ K. Sridharan, *Explaining the Phenomenon of Change in Indian Foreign Policy Under the National Democratic Alliance Government*, „Contemporary South Asia” 2006, nr 1, s. 75–91.

³⁶ C. Raja Mohan, *Crossing the Rubicon. The Shaping of India's New Foreign Policy*, New Delhi 2006, s. 34.

³⁷ *Idem*, *India, Europe and the United States*, [w:] *India and the European Union in the 21st Century*, red. R. K. Jain, New Delhi 2002, s. 60–61.

wojskowej, realizowany od 2004 r. program *Next Steps in the Strategic Partnership* dotyczący czterech obszarów: cywilnej technologii nuklearnej i kosmicznej, handlu w zakresie IT oraz współpracy obronnej, i układ między Indiami a USA z 2 marca 2006 r. o cywilnych aspektach współpracy w dziedzinie energii nuklearnej.

Jednocześnie w opinii większości badaczy stosunki amerykańsko-indyjskie będą się zacieśniać. Oba państwa łączą – zwłaszcza w dłuższej perspektywie – „interesy, które są względem siebie komplementarne”³⁸. Jednym z nich jest obawa przed rosnącą potęgą Chin i ich wzrastającą rolą w regionie Azji i Pacyfiku. C. Rice podkreślała, że zacieśniające się stosunki USA z Japonią, Koreą Południową i Indiami zmuszą Chiny do odgrywania bardziej koncyliacyjnej i pozytywnej roli w regionie Azji³⁹.

Europejczycy nie postrzegają Indii jako potencjalnej przeciwwagi dla rosnącej potęgi chińskiej. Indie uważają, że UE, mimo iż podkreśla znaczenie demokracji i praw człowieka, zacieśnia stosunki z Chinami, traktuje Pekin poważniej niż New Delhi. Indusi podkreślają, że przyjęta przez Unię strategia wobec Azji (z 1994 r. i z 2001 r.) kładzie nacisk na zacieśnianie relacji z Chinami, postrzega Pekin jak główne mocarstwo w Azji. Indusi mają więc poczucie, że Chiny są traktowane poważniej niż Indie przez UE. Są postrzegane bowiem jako główny partner polityczny i ekonomiczny w kształtującym się porządku międzynarodowym na kontynencie azjatyckim. Jako dowód Indusi przytaczają dane, mówiące, iż w latach 2006–2007 Indie odwiedziło siedmiu komisarzy UE, podczas gdy w Chinach tylko w samym maju 2007 r. z wizytą było trzech komisarzy unijnych. Ponadto UE inwestuje 10 razy więcej w Chinach niż w Indiach. Zdaniem jednego z indyjskich badaczy spowodowane jest to faktem, że dla „UE silne Indie w Azji nie są niezbędne. W strategii UE budowa mocarstwowej pozycji Indii dla równoważenia wpływów Chin nie jest, w przeciwieństwie do USA, uwzględniana”⁴⁰.

Większość Indusów uważa, że tylko USA mogą zagwarantować realizację żywotnych interesów Indii. Jako przykład może służyć fakt, iż UE (choć 25 jej państw jest w Grupie Dostawców Nuklearnych, tzw. *Nuclear Suppliers Group*) nie wydała żadnego komunikatu po podpisaniu w marcu 2006 r. porozumienia między USA i Indiami w dziedzinie cywilnych aspektów broni jądrowej. Świadczy to o tym, że Unia nie uznała *de facto* do tej pory, w przeciwieństwie do USA, nuklearnego statusu Indii⁴¹. Pogłębienie różnic między Indiami a Unią Europejską związane było z ewolucją indyjskiej myśli strategicznej⁴². Indyjscy badacze i politycy

³⁸ A. Gupta, *The U.S.-India Relationship: Strategic Partnership or Complementary Interests?*, February 2005, s. 44–45, źródło: URL – <http://www.carlisle.army.mil/sei>.

³⁹ C. Rice, *Remarks at Sophia University*, Tokyo, March 19, 2005, źródło: URL – <http://www.state.gov/secretary/rm/2005/43655.htm>.

⁴⁰ R. K. Jain, *In India, the European Union and Asian Regionalism*, „Asia-Pacific Journal of EU Studies” 2005, Winter, s. 35.

⁴¹ V. Niquet, *L'Inde courtisée*, Asia Centre IFRI, 2006, March.

⁴² R. U. Zaman, *Kautilya: The Indian Strategic Thinker and Indian Strategic Culture*, „Comparative Strategy” 2006, nr 3, s. 231–247.

w ostatnich latach (2003–2007) coraz częściej podkreślają znaczenie siły w stosunkach międzynarodowych, rozważają kwestię uderzenia wyprzedzającego jako jeden z instrumentów realizacji celów w polityce zagranicznej. W sporze między Europą a USA o sposób rozwiązania kryzysu irackiego w 2002 r. oraz 2003 r. wyrażali poparcie dla unilateralnych działań Waszyngtonu⁴³.

Neorealistyczne podejście Indii do kwestii stosunków międzynarodowych powodowało zwiększanie się różnic między Indiami a UE, chociażby w kwestii polityki nuklearnej. Kolejnym dowodem jest percepcja zagrożeń bezpieczeństwa. Indie przywiązują wagę do tradycyjnych zagrożeń, takich jak: integralność terytorialna, ruchy separatystyczne, ochrona granic. UE koncentruje zaś większą uwagę na tzw. nietradycyjnych zagrożeniach, takich jak: imigracja, zorganizowana przestępczość. Ujmując problem szerzej wskazuje się, iż Indie przywiązują większe znaczenie do tzw. *hard power*, UE zaś do *soft power*. Indie dużo większą uwagę zwracają na elementy związane ze zbrojeniami, a mniejszą do kwestii związanych z bezpieczeństwem ludzkim. Indie i UE różniły się także w kwestii pakistańskiej, zwłaszcza do 2001 r. UE domagała się od Indii pokojowego uregulowania sporu z Pakistanem, nie postrzegała problemu pakistańskiego przez pryzmat walki z terroryzmem. Po 2001 r. Unia unikała także jednak jednoznacznego poparcia dla Indii w konflikcie z Pakistanem.

Obok różnic w wymiarze politycznym, napięcia w stosunkach indyjsko-unijnych przejawiały się również w dziedzinie gospodarczej. UE krytykowana była przez władze i elity biznesowe Indii za Wspólną Politykę Rolną, subsydia rolne, politykę handlową, brak zrozumienia dla potrzeb i interesów państw rozwijających się podczas negocjacji na forum WTO. Omawiając stosunki handlowe między Indiami a UE zwracano także uwagę, że dla Unii istotniejszym partnerem handlowym w Azji są Chiny. Jako dowód podawano, iż w latach 2000–2006 nastąpił wzrost wartości handlu między UE a ChRL o 150%, a Chiny są dla Unii drugim partnerem handlowym⁴⁴.

Ponadto zwraca się uwagę na uwarunkowania społeczno-kulturalne. Diaspora hinduska w Europie nie odgrywa takiego znaczenia jak w USA. Nie ma swoich przedstawicieli w parlamentach, nie rozwinęła na tak szeroką działalność, jak w USA. Jednocześnie część Indusów, choć zgadza się, że fundamenty Indii i Unii Europejskiej zakorzenione są w tradycji, kulturze, w ideach oświecenia, to Europa obecnie nie jest w pełni przykładem tezy „jedność w różnorodności”. To Indie są bowiem obecnie wzorem pluralizmu, a zarówno jedności⁴⁵.

⁴³ G. Kanwal, *Coercive Force and National Security in the Indian Context*, „India Quarterly” 2006, nr 1, s. 26; K. Sridharan, *Explaining the Phenomenon of Change in Indian Foreign Policy under the National Democratic Alliance Government*, „Contemporary South Asia” 2006, nr 1, s. 87.

⁴⁴ N. Kurian, *India-EU Economic Relations: Problems and Prospects*, [w:] *Contemporary Europe...*, s. 121–137.

⁴⁵ K. Lisbonne de Vergeron, *Contemporary Indian Views of Europe*, London 2006, s. 39.

Indie – Unia Europejska: próba oceny i perspektywy

Na przełomie XX i XXI w. stosunki Indii z Unią Europejską charakteryzowały się poszerzeniem współpracy z dziedzin ekonomicznych na sferę polityczną. Indie ujmowały relacje z Unią Europejską w sposób wielowymiarowy, nie ograniczając się jedynie – jak w okresie zimnowojennym – do współpracy ekonomicznej. Jednocześnie następowała instytucjonalizacja współpracy między Unią a Indiami w sferze politycznej, czego dowodem było zainicjowanie szczytów UE–Indie. Podkreśleniem znaczenia stosunków indyjsko-unijnych był nie tylko fakt znacznego wzrostu handlu między obydwojma partnerami w ciągu ostatnich lat, ale także ustanowienie strategicznego partnerstwa w 2004 r. Indie postrzegały Unię Europejską poprzez pryzmat transformacji porządku międzynarodowego, zwracając uwagę na takie wspólne elementy, jak: demokracja, wielobiegunowość. Idee te pozostawały często jednak tylko wspólne na papierze. Indiom bliżej bowiem było w wizji świata, przede wszystkim w kwestii instrumentów i metod prowadzenia strategii międzynarodowej, do USA niż do UE. Ponadto u progu XXI w. Indie coraz mniejszą wagę, zdaniem niektórych badaczy indyjskich, przywiązywały w realizowaniu polityki zagranicznej do systemu wartości (czego przykładem jest zacieśnianie współpracy z Myanmarem)⁴⁶.

Indie nie traktowały także Unii Europejskiej w sposób priorytetowy, a decyzja o partnerstwie strategicznym pozostawała raczej w sferze deklaratywnej, aniżeli kształtowała strategię międzynarodową Indii w okresie pozimnowojennym. Różnice uwidaczniały się w podejściu do takich kwestii, jak: zasad użycia siły w stosunkach międzynarodowych, kwestii unilateralizmu, międzynarodowych reżimów nuklearnych. Podkreśla się chociażby, iż mimo dążenia przez obie strony do wielobiegunowego świata, Indie w przeciwieństwie do Unii nie chcą opierać przyszłego porządku międzynarodowego na instytucjach międzynarodowych, lecz przede wszystkim na równowadze sił. Unia zaś ma dużo większe zaufanie do organizacji międzynarodowych. Napięcia i konflikty występowały także w sferze ekonomicznej, w takich kwestiach, jak: subsydia rolne, ochrona własności intelektualnej. Powyższe uwarunkowania sprawiają, że stosunki Indii z Unią Europejską określane są „jako pełne różnic i napięć”⁴⁷. Powyższe różnice powodują, że interesy Indii i UE są postrzegane jako rozbieżne, to zaś wpływa na fakt, iż Unia nie będzie zainteresowana w umacnianiu pozycji Indii w świecie.

Jednocześnie u progu XXI w. mamy do czynienia z deficytem informacji na temat UE w Indiach. Unia, nie tylko przez społeczeństwo, ale także elity polityczne i biznesowe, jest postrzegana głównie przez pryzmat głównych jej państw, a nie jako całość. W konsekwencji Indie skupiają się w dużo większym stopniu na zacieśnianiu stosunków z poszczególnymi państwami (zwłaszcza Francją, Niem-

⁴⁶ C. Raja Mohan, *Balancing Interests and Values: India's Struggle with Democracy Promotion*, „The Washington Quarterly” 2007, Summer, s. 99–115.

⁴⁷ H. Kapur, *The Uneasy India-EU Relationship*, „The EurAsia Bulletin” 2006, November–December.

cami, Wielką Brytanią) a nie Unią jako całością. Indie, choć zwracały uwagę na wspólne wartości, to u progu XXI w. nie postrzegały Unii Europejskiej jako strategicznego partnera. Świadczy o tym chociażby fakt, iż podczas uroczystości niepodległości Indii w 2005 r. (rok po zawarciu między UE a Indiami porozumienia o strategicznym partnerstwie), premier Indii w swoim przemówieniu wśród strategicznych partnerów Indii nie wymienił Unii Europejskiej⁴⁸.

Mimo tych problemów Indie i Unia kontynuują współpracę gospodarczą i polityczną. Część indyjskich badaczy zaznacza, że w przyszłości interesy indyjskie mogą być bliższe Unii aniżeli USA. Przykładem jest chociażby kwestia Iranu, polityki wobec tego państwa (w tym kontekście należy podkreślić, iż USA przeciwne są zdecydowanie indyjskim planom budowy gazociągu z Iranu, przez Pakistan do Indii; Indie od lat 90. XX w. stale zacieśniają współpracę z Teheranem). Ponadto Indie mogą wykorzystywać rywalizację USA–UE, napięcia transatlantyckie dla realizacji swoich celów⁴⁹.

Indie i Unia Europejska mają świadomość, że powyższe uwarunkowania stanowią nie tylko wyzwania dla wzajemnych stosunków, ale wskazują także na konieczność redefinicji tych stosunków, które uwzględniałyby zarówno aspiracje polityczne Indii, jak i Unii Europejskiej⁵⁰. Dowodem tego jest chociażby raport Komisji Europejskiej z 2007 r. *The European Union and India: A Strategic Partnership for the 21st Century* (Indie i UE określa się mianem „strategicznych partnerów w globalnej wiosce”)⁵¹, w którym – obok wskazania na fakt znaczącej ewolucji w stosunkach indyjsko-unijnych po zakończeniu zimnej wojny – podkreślono potrzebę zdynamizowania relacji Indii i Unii Europejskiej. Leży to zaś w interesie zarówno Unii, jak i Indii. Europejskie inwestycje, wspieranie przez UE walki z ubóstwem, zacieśnianie współpracy w edukacji, a także popieranie, zwłaszcza przez Francję i Niemcy, wielobiegunowego służy umacnianiu – mimo wszystkich ograniczeń i trudności we wzajemnych stosunkach Indii i UE – pozycji New Delhi w świecie.

⁴⁸ *The Indian Prime Minister's 2005 Independence Day Address*, źródło: URL – www.pmindia.nic.in/speeches.htm.

⁴⁹ H. V. Pant, *A Fine Balance: India Walks a Tightrope between Iran and the United States*, „Orbis” 2007, Summer, s. 495–521.

⁵⁰ Na temat stosunków Indie-UE zob. szerzej: K. Lisbonne de Vergeron, *op. cit.*; R. K. Jain, *India, the European Union and Asia Regionalism*, Paper presented at the EUSA–AP Conference on Multilateralism and regionalism in Europe and Asia–Pacific, Tokyo, December, 8–10, 2005; idem, *India and the...; M. Wysocka, Stosunki Indii z Unią Europejską na progu XXI w.*, „Azja-Pacyfik” 2007, t. 10, s. 37–52.

⁵¹ *The European Union and India: A Strategic Partnership for the 21st Century*, The European Commission, Brussel 2007.